

The Impact of E-Government on the Rule of Law and Transparency in Iran and Malaysia

Rouhollah Pouresmaeil¹, Asghar Partovi², Malek Zolghadr³

Date of Received: 2025/03/16 Date of Acceptance: 2025/06/20

۹۷

تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در ...

Abstract

E-government represents a mode through which governments employ new technologies to provide individuals with facilitated access to public information and governmental services, improve the quality of service delivery, and offer broader opportunities for participation in democratic processes and institutions. Moreover, the effective implementation of e-government - through the creation of a transparent, accountable, and trust-based environment - by enhancing transparency in information and communications enabled by modern information technologies, is considered an unparalleled strategy for strengthening the rule of law and reducing administrative corruption. The fundamental research question of this study is: what impact do e-government initiatives have on the rule of law and transparency in Iran and Malaysia? In order to gain a deeper understanding of the state of e-government in Iran, this study compares Iran's experience with that of Malaysia. The findings indicate that Malaysia, through extensive investment in digital infrastructure, the establishment of integrated systems,

1. Department of Political Science, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran
r.pouresmaeil8110@iau.ac.ir

2. Department of Political Science, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran (Responsive Author). partovi@iau.ac.ir

3. Department of Political Science, Za.C., Islamic Azad University, Zanjan, Iran
malekzolghadr@iau.ac.ir

 Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA...

and the promotion of a culture of transparency, has succeeded in achieving a high level of good governance and has significantly improved indicators related to transparency, the rule of law, access to justice, and anti-corruption. In contrast, although Iran has taken important steps by launching platforms such as Sana and My Government, it continues to face challenges including weak system integration, slow operational processes, incomplete service coverage, and limitations in access to free and public information. Employing a descriptive-comparative methodology, the present study examines the impact of e-government on the rule of law and transparency in Iran and Malaysia.

Keyword: E-Government, Good Governance, Rule of law, Transparency, Iran, Malaysia

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۹۸

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۶

تاثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در دو کشور ایران و مالزی

روح اله پوراسمعیل^۱اصغر پرتوی^۲مالک ذوالقدر^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۳۰

چکیده

دولت الکترونیک، شیوه‌ای برای دولت‌ها به منظور استفاده از فناوری جدید می‌باشد که به افراد تسهیلات لازم جهت دسترسی مناسب به اطلاعات و خدمات دولتی، اصلاح کیفیت خدمات و ارائه فرصت‌های گسترده‌تر برای مشارکت در فرایندها و نهادهای مردم سالار را اعطا می‌کند. همچنین تحقق مناسب دولت الکترونیک از طریق ایجاد محیط‌روشن، پاسخگو و مبتنی بر اعتماد، ضمن ایجاد شفافیت در اطلاعات و ارتباطات که با به کارگیری فناوری‌های جدید اطلاعات میسر می‌شود، راهبردی بی‌مانند در حاکمیت قانون و کاهش فساد اداری شمرده می‌شود. پرسش بنیادی پژوهش حاضر این است که دولت‌های الکترونیک در کشورهای ایران و مالزی چه تاثیری بر حاکمیت قانون و شفافیت دارند؟ در این پژوهش در راستای کسب شناختی عمیق‌تر از وضعیت دولت الکترونیک در ایران، این مساله را با وضعیت دولت الکترونیک در مالزی مقایسه کرده‌ایم. یافته‌ها نشان می‌دهند که مالزی با سرمایه‌گذاری گسترده در زیرساخت‌های دیجیتال، ایجاد سامانه‌های یکپارچه و ترویج فرهنگ شفافیت توانسته است سطح بالایی از حکمرانی خوب را محقق کند و شاخص‌های شفافیت، حاکمیت قانون، دسترسی به عدالت و مبارزه با فساد را به طور قابل توجهی ارتقا دهد. در مقابل، ایران اگرچه با راه‌اندازی سامانه‌هایی مانند ثنا و «دولت من» گام‌های مهمی برداشته، اما همچنان با چالش‌هایی مانند ضعف یکپارچگی، کندی سیستم‌ها، پوشش ناکامل خدمات و محدودیت در دسترسی آزاد به اطلاعات مواجه است. پژوهش حاضر به روش توصیفی - تطبیقی، به بررسی تاثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در دو کشور ایران و مالزی پرداخته است.

واژه‌های کلیدی: دولت الکترونیک، حکمرانی خوب، حاکمیت قانون، شفافیت، ایران، مالزی

۱. گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران r.pouresmaeil8110@iau.ac.ir

۲. گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران (نویسنده مسئول) partovi@iau.ac.ir

۳. گروه علوم سیاسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران malekzolgadr@iau.ac.ir

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۹۹

تاثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در ...

مقدمه

در دهه‌های اخیر، تحولات فناوری اطلاعات و ارتباطات موجب دگرگونی‌های گسترده‌ای در ساختارهای حکمرانی و اداره امور عمومی شده است. یکی از برجسته‌ترین نمودهای این تحولات، ظهور و گسترش مفهوم «دولت الکترونیک» است. مفهومی که دیگر صرفاً به عنوان یک ابزار فنی یا نوآوری اداری تلقی نمی‌شود، بلکه به مثابه راهبردی بنیادین برای ارتقای کیفیت حکمرانی، افزایش شفافیت، تقویت حاکمیت قانون و پاسخگویی نهادهای دولتی شناخته می‌شود. در حقیقت، دولت الکترونیک در معنای مدرن خود فراتر از انتقال خدمات سنتی به بسترهای دیجیتال عمل می‌کند و به سازوکاری برای بازطراحی رابطه دولت و جامعه، کاهش فساد، بهبود دسترسی شهروندان به عدالت و ارتقای سرمایه اجتماعی بدل شده است. این تحول، به ویژه در کشورهای در حال توسعه که با چالش‌های ساختاری در عرصه قانون‌مداری و شفافیت روبه‌رو هستند، اهمیتی دوچندان دارد.

حاکمیت قانون و شفافیت به عنوان دو رکن بنیادین حکمرانی خوب، مستقیماً تحت تأثیر میزان توسعه دولت الکترونیک قرار می‌گیرند. از یک سو، حاکمیت قانون مستلزم اجرای بی‌طرفانه و برابر قوانین در برابر همه شهروندان است؛ امری که تنها زمانی تحقق می‌یابد که فرآیندهای اداری و قضایی عاری از تبعیض، فساد و روابط غیررسمی باشند. دولت الکترونیک با ایجاد سازوکارهای دیجیتال و مستند، دخالت‌های غیرقانونی و غیررسمی را کاهش می‌دهد و امکان نظارت عمومی را فراهم می‌سازد. از سوی دیگر، شفافیت به معنای در دسترس بودن اطلاعات، وضوح فرآیندهای حکومتی و قابلیت پیگیری اقدامات دولت است. در این حوزه نیز دولت الکترونیک نقش کلیدی ایفا می‌کند، چرا که با انتشار داده‌های باز، ارائه خدمات آنلاین و کاهش رویه‌های پیچیده، مسیرهای فساد و سوءاستفاده را محدود می‌سازد. بنابراین می‌توان گفت دولت الکترونیک نه تنها یک ابزار کارآمد در مدیریت عمومی است، بلکه به منزله زیربنای تحقق حکمرانی خوب و افزایش مشروعیت سیاسی نیز عمل می‌کند. با این حال، میزان تأثیرگذاری دولت الکترونیک بر شاخص‌های حکمرانی خوب در کشورهای مختلف یکسان نیست و به عواملی همچون زیرساخت‌های دیجیتال، اراده سیاسی، فرهنگ شفافیت و ظرفیت نهادی بستگی دارد. از این منظر، مقایسه میان ایران و مالزی حائز اهمیت است. پرسش اصلی پژوهش این است که دولت‌های الکترونیک در کشورهای ایران و مالزی چه تأثیری بر حاکمیت قانون و شفافیت دارند؟

در مقاله حاضر این فرضیه بررسی می‌شود که گسترش دولت الکترونیک در ایران و مالزی به‌طور معناداری موجب تقویت مؤلفه‌های حکمرانی خوب، به‌ویژه حاکمیت قانون و شفافیت می‌شود. با این

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية تدراس العالم الاسلامی

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام

۱۰۰

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

حال، در مالزی به دلیل انسجام نهادی، استقرار نظام نظارتی کارآمد و ظرفیت بالای مقابله با فساد، اثر دولت الکترونیک بر ارتقای حاکمیت قانون و افزایش شفافیت قوی‌تر و پایدارتر است. در حالی که در ایران، به دلیل محدودیت در دسترسی آزاد به اطلاعات، ضعف زیرساخت‌های حکمرانی و استمرار بوروکراسی غیرشفاف، تأثیر دولت الکترونیک بر این مؤلفه‌ها کمتر و عمدتاً به بهبود کارآمدی اداری محدود می‌شود.

بنابراین انتخاب ایران و مالزی به عنوان دو مورد مطالعاتی در این پژوهش مبتنی بر مجموعه‌ای از دلایل نظری، ساختاری و سیاستی است که این مقایسه را معنادار، علمی و قابل استفاده می‌سازد. نخست آن‌که هر دو کشور در زمره دولت‌هایی قرار دارند که تلاش‌های گسترده‌ای برای مدرن‌سازی ساختار اداری، بهبود کارآمدی دولت و گسترش خدمات الکترونیک انجام داده‌اند.

دوم، مالزی طی دو دهه گذشته یکی از موفق‌ترین کشورها در منطقه آسیای شرقی و جنوب شرقی در توسعه دولت الکترونیک بوده و بر اساس شاخص‌های بین‌المللی، عملکردی قابل توجه در زمینه شفافیت دیجیتال، ارائه خدمات الکترونیک، استقرار زیرساخت‌های فناورانه و اجرای سیاست‌های دیجیتال داشته است.

مالزی از نظر فرهنگی، اقتصادی و سطح توسعه تکنولوژیکی، نه کاملاً مشابه ایران و نه کاملاً متفاوت از آن است. بلکه در سطحی میانه قرار دارد. در نهایت، این انتخاب از منظر علمی نیز اهمیت دارد. زیرا تاکنون مطالعات تطبیقی اندکی میان ایران و مالزی در زمینه دولت الکترونیک و پیامدهای حکمرانی آن انجام شده است. از این رو، پژوهش حاضر می‌تواند خلأ موجود در ادبیات علمی را پوشش دهد و الگوی تحلیلی جدیدی برای فهم تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت ارائه کند.

پیشینه تحقیق

محسن بختیاری و دیگران (۱۴۰۴) در مقاله ای با عنوان «بررسی نقش دولت الکترونیک در شفافیت قراردادهای دولتی با نگاهی به حقوق ایران» به بررسی واگذاری و انعقاد قراردادهای دولتی در سازمانهای اداری و عملیات مالی پرداخته و دلیل نبود شفافیت لازم را موجب آسیب پذیری و فساد مالی در قراردادهای دولتی معرفی می‌کنند. برقراری دولت الکترونیک از نظر نویسندگان موجب شفافیت بیشتر و کاهش فساد می‌گردد.

حامد شیری و دیگران (۱۴۰۴) در مقاله ای با عنوان «بررسی جامعه شناختی ادراک فساد در ایران» به

سنجش ادراک فساد را با توجه به متغیرهای تحصیلات، اندازه جمعیت، فقر معیشتی و دین باوری پرداخته اند و فساد را موجب افزایش آسیبهای اجتماعی و زمینه ساز نارضایتی سیاسی معرفی کرده اند.

معصومه نجیبی و مصطفی هادوی نژاد (۱۴۰۳) در مقاله ای با عنوان «از آمادگی دولت الکترونیک تا اعتماد عمومی: تبیین نقش میانجی شفافیت سازمانی»، با هدف بررسی رابطه بین آمادگی دولت الکترونیک و اعتماد عمومی، با تبیین نقش واسط شفافیت سازمانی صورت پذیرفته است. به این منظور نمونه ای ۳۱۱ نفری از اعضای هیئت علمی دانشگاه های دولتی شیراز انتخاب و پرسش نامه هایی متناسب با متغیرها توسط ایشان پاسخ دهی شد. بر اساس نتایج، در سطح اطمینان ۹۹ درصد، روابط مدل و نقش میانجی جزئی شفافیت سازمانی تأیید شدند. بنابراین، معلوم شد آمادگی دولت الکترونیک دارای اثر مثبت در شفافیت سازمانی و اعتماد عمومی است و شفافیت سازمانی نیز میانجی و دارای تأثیر افزایش دهنده در اعتماد عمومی است.

محمد رضا فلاح و دیگران (۱۴۰۳) در مقاله ای با عنوان «آسیب شناسی نهادهای سیاسی در کارآمدی دولت الکترونیک» به آسیب شناسی نهادهای سیاسی و کارآمدی دولت الکترونیک پرداخته اند. ارتباط میان دولت الکترونیک و حکومت داری خوب، به قدری نزدیک است که برخی صاحب نظران معتقدند که دولت الکترونیک اگر در نهایت به حکومت داری بهتر منجر نشود هرگز رسالت خود را به انجام نرسانیده است. دولت الکترونیک شیوه ای است برای حصول اطمینان از اینکه همه شهروندان به گونه ای یکسان از فرصت مشارکت در تصمیماتی برخوردارند که به نوعی بر وضعیت و کیفیت زندگی آنها تأثیر می گذارد. از این رو می توان گفت همه امکانات لازم برای اقدامات کارآمد دولت وجود دارد و مهمترین عامل در کارآمدتر کردن آن، ایجاد روحیه تحول خواه، چه از نظر فکری و چه مدیریتی است تا بتوان با اتکا به این مفهوم انقلابی و بومی، تحقق عینی توانمندی های دولت نزد مردم را رقم زد. در واقع باید با نگاهی نوآورانه و تحول نگر، امکانات را در جامعه مدیریت و به کار برد.

سازمان بازرسی کل کشور (۱۴۰۳) در کتاب «دولت الکترونیک به مثابه ابزاری علیه فساد» با ارایه تجربه دیگر کشورها در این خصوص، به ویژگیهای موثر این دولت در کنترل فساد در جهان اشاره کرده و اهمیت اثربخشی این دولت پرداخته است.

علی کلاته (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «نقش دولت الکترونیک در حکمرانی مطلوب» ارائه داده است. وی معتقد است مفهوم حکمرانی مطلوب مورد نظر کمیسون حقوقی سازمان ملل با شاخص هایی همچون شفافیت، مسوولیت، پاسخگویی، مشارکت، حاکمیت قانون و انعطاف پذیری نمایان می گردد.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۱۰۲

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

دولت‌ها در تلاش برای رسیدن به این شاخص‌ها با مفهومی نوین به نام دولت الکترونیک برخورد می‌کنند که در سال‌های اخیر، اهمیت روز افزون خود را در خصوص کاربرد آن برای ارتقا عملکرد مناسب دولت و بهبود ارتباط با مردم در حکمرانی را نشان داده است. دولت الکترونیک علاوه بر اینکه عامل ارائه خدمات بهتر به شهروندان جامعه است به عنوان عاملی در بهبود کارایی بخش عمومی، شفافیت و پاسخگویی در عملکرد دولت و کاهش هزینه‌های مدیریتی شناخته می‌شود. تعاریف ارائه شده از دولت الکترونیک نشان دهنده ارزش و اهمیت آن به عنوان کلیدی در دستیابی به شاخص‌های حکمرانی مطلوب می‌باشد. نیما صابری (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «جایگاه دولت الکترونیک و تاثیر آن بر شفافیت و فساد»، کلید ورود به دولت الکترونیک را برقرار ساختن یک استراتژی بلندمدت و سازمان‌یافته جهت بهبود پایدار در فعالیت‌ها با دید نهایی برآورده کردن نیازهای شهروندان می‌داند که با تصویب اسناد بالادستی نظیر نقشه راه دولت الکترونیک در کشور و ایجاد حاکمیت دیجیتال، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. چن و همکاران (۲۰۲۴) در «آیا خدمات برخط دولت الکترونیک می‌توانند ظرفیت حکمرانی ملی را تقویت کنند؟» به تاثیر دولت الکترونیک بر شیوه‌ها و ظرفیت حکمرانی پرداخته‌اند.

الشبیل و امان (۲۰۱۸) در پژوهشی تحت عنوان «دولت الکترونیک و پاسخگویی چگونه اختلالات و نامناسب بودن روابط پاسخگویی را کاهش دهد؟» نشان دادند که عناصر دولت الکترونیک اختلالات و نامناسب بودن روابط پاسخگویی را کاهش می‌دهد.

ویلش و هیئت (۲۰۱۸) در پژوهشی تحت عنوان «استفاده از اینترنت شفافیت و تأثیرات متقابل در اعتماد به دولت» معتقدند شفافیت منجر به افزایش اعتماد شهروندان به دولت می‌شود و افزایش رضایت شهروندان از تعامل دولت منجر به افزایش اعتماد شهروندان به دولت می‌شود.

بررسی آثار مربوطه نشان می‌دهد پژوهش حاضر از چند جهت دارای نوآوری نظری، روشی و کاربردی است که آن را از مطالعات پیشین در حوزه دولت الکترونیک و حکمرانی متمایز می‌کند. نخست، این مطالعه برای نخستین بار یک مقایسه تطبیقی نظام‌مند میان دو کشور ایران و مالزی ارائه می‌دهد. دو کشوری که هرچند هر دو در حال توسعه و دارای ساختارهای حکمرانی متمرکز هستند، اما مسیرها، سرعت و الگوهای متفاوتی را در توسعه دولت الکترونیک طی کرده‌اند. این مقایسه امکان تحلیل تفاوت‌های نهادی، فرهنگی، حقوقی و تکنولوژیک را فراهم می‌کند و به روشن شدن عوامل موفقیت یا ناکامی در ارتقای حاکمیت قانون و شفافیت از طریق دولت الکترونیک در دو بستر متفاوت کمک می‌نماید.

نوآوری دوم پژوهش، تمرکز توأمان بر دو متغیر کلیدی حکمرانی یعنی «حاکمیت قانون» و «شفافیت»

است. بسیاری از مطالعات پیشین تنها یکی از این دو مؤلفه را بررسی کرده‌اند، حال آن‌که این پژوهش با اتخاذ یک رویکرد ادغامی، تعامل و پیوندهای هم‌افزای میان این دو مفهوم را تحلیل می‌کند. بدین ترتیب، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که توسعه دولت الکترونیک چگونه می‌تواند به طور همزمان زمینه اجرای مؤثر قانون، دسترسی آزاد شهروندان به اطلاعات، کاهش فساد اداری و افزایش پاسخگویی را فراهم سازد. جنبه سوم نوآوری این مطالعه، استفاده از یک چارچوب نظری ترکیبی مبتنی بر نظریه‌های حکمرانی دیجیتال، رویکرد نهادی و نظریه‌های شفافیت و حاکمیت قانون است. این چارچوب امکان تحلیل چندلایه تأثیرات دولت الکترونیک را فراهم می‌کند و از تقلیل‌گرایی در تبیین نقش فناوری در حکمرانی جلوگیری می‌نماید. همچنین، پژوهش با بهره‌گیری از روش مقایسه‌ای کیفی و تحلیل موردی به شکلی دقیق تفاوت‌ها و شباهت‌های دو کشور را بر اساس داده‌های نهادی، قانونی و سیاستی بررسی می‌کند.

مبانی نظری

نهادگرایی نوین^۱ یکی از جریان‌های مهم نظری در علوم سیاسی و اجتماعی معاصر است که از دهه ۱۹۸۰ میلادی به بعد، به‌ویژه در واکنش به محدودیت‌های رویکردهای رفتارگرایی و انتخاب عقلانی، پدیدار شد. در رویکرد نهادگرایی نوین، نهادها و قواعد در شکل‌دهی به رفتار سیاسی و اداری حایز اهمیت است (Scott, 2008: ۴۵). در حالی که نهادگرایی کلاسیک در نیمه نخست قرن بیستم بیشتر بر ساختارهای حقوقی و سازمانی دولت‌ها تمرکز داشت، نهادگرایی نوین کوشید تا با ارائه چارچوب‌های نظری متنوع، جایگاه نهادها را در تعامل با فرهنگ، ایده‌ها، و منافع بازیگران سیاسی بازتعریف کند.

از قرن هجدهم نظریه پردازانی نظیر آدم اسمیت به اهمیت نهادها بر دولت‌ها و رشد اقتصادی پرداخته‌اند. همچنین شومپتر، لونس، روستو و عجم اوغلو و رابینسون نیز به مباحث نهادی توجه ویژه‌ای داشته‌اند. شومپتر به اثرات چارچوب نهادی^۲ اشاره دارد که نه تنها دربرگیرنده نهادهای قانونی است، بلکه گرایش‌های ذهنی عامه مردم را نیز دربرمی‌گیرد. امروزه علاوه بر نهادهای علمی، نهادهای سیاستگذار نظیر بانک جهانی به بحث نهادها توجه ویژه‌ای داشته‌است. با ظهور نهادگرایی، اهمیت ساختارهای نهادی مانند قوانین، حقوق مالکیت، شفافیت و حاکمیت قانون برجسته‌شد. نورث (۱۹۹۰) نشان داد که نهادها زمینه‌ساز رشد اقتصادی و توسعه پایدار هستند (North, 1990: 80-90).

نهادگرایان بر این مساله تاکید می‌کنند که علت اصلی تفاوت کارآمدی و توسعه میان کشورها به

1. New Institutionalism
2. Institutional Framework

دلیل تفاوت‌های نهادی است و سایر عوامل تحت تاثیر این عامل هستند. عجم‌اوغلو و رابینسون (۲۰۱۲) تأکید دارند که نهادهای فراگیر که فرصت‌ها و قدرت را به‌طور عادلانه توزیع می‌کنند، موتور اصلی توسعه موفق‌اند. در دهه‌های اخیر، پدیده جهانی‌شدن به شکل‌گیری الگوهای توسعه جدید منجر شده است. جهانی‌شدن، به معنای افزایش تعاملات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی بین کشورها، فرصت‌ها و چالش‌های متعددی را به همراه دارد. (عجم‌اوغلو و رابینسون، ۱۳۹۳: ۱۲۰-۱۰۹). امروزه نهادگرایی نوین نه تنها در تحلیل نظام‌های سیاسی، بلکه در حوزه‌های اقتصاد سیاسی، سیاست عمومی، روابط بین‌الملل و جامعه‌شناسی سیاسی نیز کاربرد گسترده یافته است

همچنین تحولات فناوری، به ویژه فناوری اطلاعات و ارتباطات، موجب دگرگونی در فرآیندهای توسعه شده‌اند. دسترسی به اطلاعات، آموزش از راه دور، خدمات الکترونیک و شبکه‌های اجتماعی، ظرفیت‌های جدیدی را برای توسعه ایجاد کرده‌اند. (Castells, 2010: 70) این فناوری‌ها به افزایش شفافیت، کاهش فساد و ارتقای حاکمیت قانون کمک می‌کنند که خود بخش مهمی از حکمرانی است. در ادامه به بحث رابطه نهادگرایی نوین و دولت الکترونیک حکمرانی پرداخته می‌شود.

رابطه نهادگرایی نوین و دولت الکترونیک

دولت الکترونیک نیز به معنای به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات برای ارائه خدمات دولتی با هدف افزایش شفافیت، پاسخگویی و کارآمدی است. (Heeks, 2001: 12) ترکیب نهادگرایی نوین و دولت الکترونیک، چارچوبی نظری برای تحلیل تحولات حکمرانی در دوران جدید فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که فناوری‌های نوین چگونه می‌توانند ساختارهای نهادی موجود را تغییر دهند. (Yang, 2003: 433)

دولت الکترونیک نمونه‌ای عملی از تغییرات نهادی است که ساختارهای اداری و رفتار کنشگران را بازتعریف می‌کند. (Scott, 2008: 50; Heeks, 2001: 30) توجه به ابعاد نهادی، فرهنگی و انتخاب عقلانی در طراحی و پیاده‌سازی دولت الکترونیک می‌تواند به موفقیت این پروژه‌ها و افزایش شفافیت، پاسخگویی و کارایی کمک کند. در مطالعات جدید نوسازی و توسعه، تحولات دولت الکترونیک در قالب حکمرانی خوب قابل تفسیر است

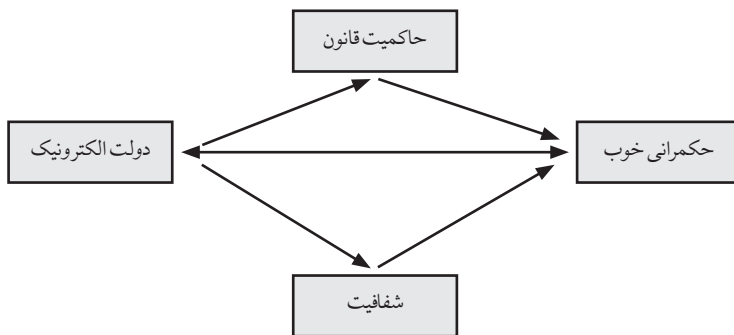
بانک جهانی در دهه ۱۹۹۰ نظریه حکمرانی خوب^۱ را به‌عنوان چارچوب جدیدی برای توسعه مطرح کرد که بر شفافیت، پاسخگویی، کارآمدی، مشارکت و کنترل فساد تأکید دارد. (World Bank, 1992: 9).

1. Good Governance

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادین اسلام

به طور کلی حاکمیت قانون و شفافیت، دو عنصر مکمل در حکمرانی خوب هستند. حاکمیت قانون بدون شفافیت نمی تواند به طور کامل اجرا شود. به عبارتی، اگر شهروندان به طور کامل به اطلاعات حکومتی و فرآیندهای قانونی دسترسی نداشته باشند، نمی توانند بر عملکرد دولت نظارت کنند و از اجرای عادلانه قانون اطمینان حاصل نمایند. برعکس، شفافیت بدون حاکمیت قانون می تواند به شکاف های قانونی و بی عدالتی منجر شود. برای مثال، اگر مقامات دولتی تنها اطلاعات را به صورت شفاف منتشر کنند، اما به طور عادلانه قوانین را اجرا نکنند، این شفافیت نمی تواند منجر به افزایش اعتماد عمومی و تقویت حکمرانی خوب شود. در پژوهش حاضر تلاش می شود ابعاد تاثیرگذار دولت الکترونیک و تاثیر آن بر حکمرانی خوب را با توجه به شاخصهای حاکمیت قانون و شفافیت در ایران و مالزی مورد سنجش قرار دهیم. چارچوب نظری پژوهش حاضر در شکل زیر ترسیم شده است.

تأسیس دولت الکترونیک در ایران

دوره اول: شکل گیری دولت الکترونیک (۱۳۷۰ - ۱۳۸۰)

شروع دولت الکترونیک در ایران به اواسط دهه ۱۳۷۰ بازمی گردد. در این دوره، ایران مانند بسیاری از کشورهای دیگر با ظهور اینترنت و فناوری های ارتباطی جدید مواجه شد. اگرچه زیرساخت های لازم برای پیاده سازی گسترده دولت الکترونیک وجود نداشت، اما توجه به اهمیت استفاده از این فناوری ها در بخش دولتی آغاز شد.

در سال ۱۳۷۹، «مرکز فناوری اطلاعات و ارتباطات» در ایران تأسیس شد. این مرکز نقش کلیدی در تدوین سیاست ها و برنامه های دولت الکترونیک ایفا کرد و هدف آن طراحی استراتژی ها و اجرای طرح های فناوری اطلاعات برای بهبود خدمات دولتی و دسترسی مردم به اطلاعات بود. ایجاد این مرکز به عنوان یک نهاد مرکزی برای مدیریت فناوری اطلاعات در دولت، گام اولیه در روند توسعه دولت الکترونیک در کشور بود. همچنین با راه اندازی وبسایت های دولتی تلاش شد، اطلاع رسانی عمومی و

اخبار و بخشنامه‌های دولتی و اطلاعات مربوط به دستگاه‌های دولتی در اختیار شهروندان قرار گیرد. این خدمات بیشتر به‌عنوان آغاز یک تحول در روش‌های ارتباطی دولت با شهروندان دیده می‌شد. در دهه ۱۳۸۰، دولت ایران تلاش بیشتری برای پیاده‌سازی پروژه‌های دولت الکترونیک انجام داد. در این دوره، ایران از مرحله اولیه (اطلاع‌رسانی آنلاین) به سمت ارائه خدمات پیچیده‌تری همچون صدور مجوزها، خدمات مالیاتی و گمرکی آنلاین و غیره حرکت کرد.

برنامه‌های هفتگانه طرح گسترش کاربردی فناوری ارتباطات و اطلاعات به‌عنوان اولویتهای برنامه عملیاتی فناوری ارتباطات و اطلاعات کشور در سال ۱۳۸۱ در قالب طرح تکفا مطرح می‌شود، با اینحال این طرح هفت‌گانه اجرایی نشد و یکی از چالش‌های بزرگ در این دوره، کمبود زیرساخت‌های اینترنتی و فناوری اطلاعات در کشور بود. بسیاری از مناطق ایران به اینترنت پرسرعت دسترسی نداشتند، به‌ویژه در مناطق روستایی و دورافتاده. این امر باعث شد که بسیاری از پروژه‌های دولت الکترونیک نتوانسته‌اند به‌طور کامل اجرا شوند. علاوه بر این، نبود زیرساخت‌های مناسب برای امنیت داده‌ها و حفاظت از اطلاعات شخصی شهروندان، نگرانی‌های زیادی را به‌ویژه در رابطه با حفظ حریم خصوصی ایجاد می‌کرد.

دوره دوم: آگاهی و مقاومت در برابر تغییرات (۱۳۹۰ - ۱۳۸۰)

در این دوره، طرح‌های ابتدایی در زمینه ارائه خدمات آنلاین به شهروندان و کسب‌وکارها مطرح شد. اما ناآگاهی مسئولان دولتی از فناوری‌های نوین و نیز مقاومت در برابر تغییرات و روش‌های جدید از دیگر مشکلات بزرگ در پیاده‌سازی دولت الکترونیک بود. بسیاری از کارکنان دولت با شیوه‌های قدیمی و سنتی اداره امور آشنا بودند و برای پذیرش فناوری‌های جدید مشکلات زیادی داشتند. این موضوع باعث شد که تغییرات در این دوره به‌طور محدود و تدریجی اتفاق بیفتند.

با این حال، اوج تلاش دولت‌های احمدی‌نژاد برای پیاده‌سازی دولت الکترونیک به دولت دهم بازمی‌گردد. به‌طور مشخص در دولت دهم قرار بود از یک طرف، سامانه یکپارچه تعاملات الکترونیک دولت با نام سیتاد و از طرف دیگر، سند تعامل بین دستگاهی «جی.آی.اف» - که به ارتباط صد درصدی دستگاه‌های دولتی به صورت الکترونیک اشاره داشت - آغاز به کار کنند. اما سند تعامل بین دستگاهی نیز به کار دولت دهم نیامد و پروژه مسکوتی برای دولت الکترونیک رقم خورد و همچنین در همان زمان نیز سرنوشت سامانه سیتاد مشخص نشد و تنها نامی از این طرح در تاریخ دولت الکترونیک باقی ماند. با این حال، این روزها باز صحبت‌هایی از سامانه سیتاد به میان آمده و نقش اپراتور اول گذرگاه عمومی

خدمات دولت الکترونیکی را در دولت سیزدهم در راستای طرح پنجره ملی خدمات دولت هوشمند بر عهده گرفته است.

در دولت دهم توسعه خدمات الکترونیکی بهداشت، سلامت و بانکداری الکترونیکی از اولویت‌های وزارتخانه ارتباطات و فناوری معرفی شده بود. در آن زمان، طبق ماده ۳۷ قانون مدیریت خدمات کشوری، دستگاه‌های اجرایی کشور موظف شده بودند به منظور بهبود کیفیت و کمیت امور، ارائه خدمات به شهروندان را به صورت الکترونیکی انجام دهند و لزوم مراجعه حضوری مردم به دستگاه‌های اجرایی را حذف کنند. سقف زمانی تعیین شده برای اجرای این تصمیم ۲۴ مهرماه سال ۸۹ اعلام شده بود. دولت دهم در اجرای این قانون نیز با ناکامی جدی روبه‌رو شد. اما با تصویب نقشه راه سند جامع دولت الکترونیکی در سال ۸۹ در کارگروه فاوای دولت دهم گام جدی‌تری در اجرای دولت الکترونیکی برداشته شد. در ابلاغ این سند به دستگاه‌های اجرایی، پیاده‌سازی دولت الکترونیکی تا پایان سال تکلیف شده بود. پرونده الکترونیکی سلامت و کارت ملی هوشمند از مهم‌ترین طرح‌های دولت الکترونیکی در دولت دهم بودند که دولت در هر دو مورد نتوانست به اهداف معین شده دست پیدا کند. اجرای پروژه پایلوت دولت الکترونیکی در بوشهر و کرمان در خرداد ۹۰ رقم خورد و بر این اساس دولت دهم به عنوان دولت الکترونیکی معرفی شد اما این گزاره در خود استان‌های یادشده نیز رنگ واقعیت به خود نگرفت و دولت الکترونیکی در دولت دهم نیز نتوانست کامل اجرا شود. شاید بتوان طرح‌هایی مانند ثبت نام و اعلام نتایج اینترنتی آزمون‌های سازمان سنجش و کارت هوشمند سوخت را از نمونه طرح‌های موفق دولت الکترونیکی در دوره دولت دهم به شمار آورد.» (رجبی، ۱۴۰۱).

دوره سوم: دوران تحول دیجیتال و هوشمند (۱۴۰۰ - ۱۳۹۰)

با شروع دهه ۱۳۹۰، روند توسعه دولت الکترونیک در ایران وارد مرحله جدیدی شد. در این دوره، دولت ایران برنامه‌های گسترده‌تری برای پیاده‌سازی دولت الکترونیک اجرا کرد. همچنین، توجه بیشتری به یکپارچه‌سازی سامانه‌های مختلف و گسترش خدمات آنلاین به‌ویژه در زمینه‌های اقتصادی و خدمات اجتماعی معطوف شد. در دهه ۱۳۹۰، خدمات مختلفی به شهروندان از طریق پورتال‌های دولتی و سامانه‌های آنلاین ارائه شد. این خدمات شامل صدور کارت ملی، شناسنامه، گذرنامه، گواهینامه رانندگی و دیگر خدمات هویتی به‌صورت آنلاین بود. ایجاد این سامانه‌ها موجب کاهش زمان انتظار و تسهیل دسترسی مردم به خدمات دولتی شد. علاوه بر این، با استفاده از این سامانه‌ها، شفافیت در فرآیندهای

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

۱۰۸

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۲

دولتی افزایش یافت و مردم به راحتی می‌توانستند مراحل مختلف دریافت خدمات را پیگیری کنند. یکی از مهمترین آنها سامانه ثبت احوال و شناسنامه الکترونیکی بود که از سال ۱۳۹۰ آغاز به کار کرده است. این سامانه به مردم کمک می‌کند تا اطلاعات هویتی خود را به صورت الکترونیکی ثبت کنند و از خدمات متنوعی همچون دریافت شناسنامه، کارت ملی و استعلام هویت بهره‌مند شوند.

این سامانه نقش مهمی در جلوگیری از سوءاستفاده‌های هویتی و تقویت شفافیت در اطلاعات هویتی افراد دارد. به علاوه، از آنجا که تمامی فرآیندها به صورت الکترونیکی انجام می‌شود، امکان کاهش فساد و تقلب در این زمینه نیز افزایش می‌یابد. در این دوره، ایران به طور جدی تری وارد دنیای دولت هوشمند شد. در دولت‌های یازدهم و دوازدهم، استفاده از فناوری‌های نوین مانند «هوش مصنوعی»، «تحلیل داده‌های کلان»، «اینترنت اشیاء» و «بلاک چین» در پروژه‌های دولتی مطرح شد. در این دوره برنامه‌های بیشتری برای یکپارچگی خدمات دولتی و ارائه آن‌ها به صورت آنلاین انجام گرفت.

سایت خدمات «دولت من» (پنجره ملی خدمات دولت هوشمند) در سال ۱۳۹۵ یکی از مهم‌ترین گام‌ها در ایجاد سامانه‌های یکپارچه برای ارائه خدمات دولتی به مردم بود. پورتال‌های آنلاین و سامانه‌های دولتی مانند «خدمات دولت هوشمند» تلاش داشتند که تمامی خدمات دولتی را در یک سامانه یکپارچه جمع‌آوری کنند و به صورت آنلاین در اختیار مردم قرار دهند. این سامانه‌ها نه تنها باعث کاهش زمان‌بر بودن فرآیندهای اداری شدند، بلکه موجب کاهش موانع ارتباطی بین شهروندان و دولت نیز شدند.

سازمان فناوری اطلاعات اعلام کرده است که به زودی امکان بازگذاری مداراک شناسایی در پنجره واحد دولت فراهم می‌شود. پس از صحت‌سنجی، دستگاه‌های دولتی حق درخواست نسخه کاغذی را نخواهند داشت. سامانه ثنا (سامانه ثبت‌نام الکترونیکی دستگاه قضائی) سامانه‌ای است که به منظور تسهیل دسترسی افراد به خدمات قضائی و ثبت‌نام و احراز هویت آن‌ها در فرآیندهای قضائی در سال ۱۳۹۴ طراحی شده است. این سامانه با هدف جایگزینی ثبت‌نام‌های حضوری و کاغذی، به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم دیجیتال‌سازی در دستگاه قضائی ایران به کار می‌رود. سامانه ثنا در واقع ابزاری است که برای ثبت‌نام افراد در سیستم قضائی و به‌ویژه دریافت ابلاغ‌های قضائی به‌طور الکترونیکی به‌کار گرفته می‌شود. به‌عبارتی، این سامانه از سوی قوه قضائیه در راستای تسهیل امور قضائی و افزایش کارایی و سرعت فرآیندهای قضائی طراحی و پیاده‌سازی شده است.

همچنین سامانه درگاه ملی مجوزها که در سال ۱۳۹۶ توسط وزارت اقتصاد راه‌اندازی شد، یکی از

1. Smart Government

سامانه‌های مهم در راستای کاهش بروکراسی‌های اداری و افزایش شفافیت در فرآیند صدور مجوزهای دولتی است. در گذشته، فرآیند دریافت مجوزها برای فعالیتهای اقتصادی، کسب‌وکارها، و پروژه‌های مختلف به شکل پیچیده و زمان‌بر انجام می‌شد و فساد در این حوزه از جمله رشوه و نفوذ برای تسریع در صدور مجوزها امری شایع بود. اما با راه‌اندازی این سامانه، همه فرآیندهای مرتبط با صدور مجوز به صورت آنلاین و شفاف انجام می‌شود. از طریق این درگاه، متقاضیان می‌توانند به طور مستقیم و بدون واسطه با دستگاه‌های دولتی برای دریافت مجوزهای مختلف ارتباط برقرار کنند. به علاوه، درگاه ملی مجوزها امکان پیگیری وضعیت درخواست‌ها و مراحل مختلف صدور مجوز را به کاربران می‌دهد، که این خود موجب تسهیل فرآیندها و جلوگیری از فساد می‌شود. (سازمان فناوری اطلاعات، ۱۳۹۸)

تاسیس سامانه‌های الکترونیکی مالیات در سال ۱۳۹۸ و سامانه املاک و اسکان در سال ۱۴۰۰ از دیگر خدمات دولت برای بهبود حکمرانی الکترونیک در ایران به شمار می‌رود. گسترش خدمات سلامت آنلاین و آموزش الکترونیک و آنلاین از دیگر اقداماتی بود که در سالهای اخیر در ایران توسعه یافت. توسعه خدمات به‌ویژه پس از شیوع پاندمی کرونا و ضرورت رعایت پروتکل‌های بهداشتی، شتاب بیشتری گرفت و تبدیل به یکی از اجزای اصلی ساختار آموزشی و بهداشتی کشور شد.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام
جمعیت تراست العالم الاسلامی

۱۱۰

دوره چهارم: دولت الکترونیک در دوره دولت رئیسی

در دولت سیزدهم با تاکید بر «دولت مردمی»، «کاهش مراجعات حضوری» و «ارتقای کارایی دستگاه‌ها»، سیاستهای توسعه ابزارهای دیجیتال و یکپارچه‌سازی خدمات الکترونیکی مورد توجه قرار گرفت. در عمل مهم‌ترین نماد دولت الکترونیک این دولت، تمرکز بر «پنجره ملی خدمات دولت هوشمند» و توسعه زیرساخت‌های تبادل داده و احراز هویت و همچنین سنسورهای الکترونیکی بود. (گزارش خدمت، ۱۴۰۳). بنا بر گزارش ریاست مرکز پژوهش‌های مجلس از سال ۱۴۰۰ ریل‌گذاری جدی برای تحقق دولت الکترونیک در ایران آغاز شد اما با وجود شناسایی و ابلاغ ۵ هزار خدمت از سوی سازمان اداری و استخدامی و ابلاغ آن به دستگاهها برای الکترونیک شدن، حدود ۴۰۰۰ خدمت یعنی ۷۰ درصد از اهداف الکترونیک از پنجره خدمات دولت هوشمند محقق شده است. (نگاهداری، ۱۴۰۳)

تاثیر فرایندهای دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون در ایران

دولت الکترونیک به عنوان یکی از مهم‌ترین و کارآمدترین ابزارهای نوین در جهت تسهیل فرایندهای

حکومتی و دولتی، در سال‌های اخیر در کشورهای مختلف و به‌ویژه در ایران جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. این تحول دیجیتال باعث شده است تا بسیاری از فرایندهای دولتی به صورت آنلاین انجام شوند، شفافیت بیشتری ایجاد گردد و در نهایت منجر به تقویت حاکمیت قانون و اصول حکمرانی خوب شود. حاکمیت قانون در مفهوم ساده خود به معنای برقراری عدالت و اجرای اصول قانون‌مداری است، به طوری که هیچ فرد یا نهادی بالاتر از قانون قرار ندارد. استفاده از فناوری‌های دیجیتال و دولت الکترونیک در این مسیر به‌ویژه در ایران می‌تواند به کاهش فساد، تسهیل دسترسی به خدمات دولتی و تقویت پاسخگویی و شفافیت کمک کند.

افزایش شفافیت و پاسخگویی

دولت الکترونیک به ویژه در ایران، می‌تواند موجب افزایش شفافیت در فرآیندهای حکومتی شود. با دیجیتالی شدن بسیاری از خدمات و فرآیندهای دولتی، شهروندان به راحتی می‌توانند از اطلاعات مرتبط با امور دولتی و تصمیمات اتخاذ شده آگاه شوند. در ایران، سامانه‌هایی مانند «پورتال ملی مجوزهای کسب‌وکار»، «سامانه شفافیت»، و «سامانه ثبت نام الکترونیک» به‌طور چشمگیری فرآیندهای دولتی را شفاف‌تر کرده‌اند. در نتیجه، شهروندان می‌توانند به راحتی به اطلاعات مربوط به تصمیمات و عملکرد دولت دسترسی داشته باشند و نظارت عمومی را بر فرآیندهای دولتی تقویت کنند.

این شفافیت به نوبه خود می‌تواند به کاهش فساد در ادارات دولتی کمک کند. وقتی که اطلاعات مالی و اجرایی به طور عمومی در دسترس است، نظارت عمومی و پاسخگویی دولت افزایش یافته و فرآیندهای دولتی به طرز موثرتری بررسی می‌شوند. به عنوان مثال، سامانه‌های الکترونیک امکان ثبت و پیگیری درخواست‌ها و مجوزهای کسب‌وکار را فراهم کرده‌اند، که در این صورت هیچ‌گونه مداخله یا فساد در اعطای مجوزها امکان‌پذیر نیست و تمامی مراحل به صورت آنلاین و قابل پیگیری انجام می‌شود. رتبه ایران در شاخص حاکمیت قانون¹ به‌طور معمول وضعیت نامناسبی را نشان می‌دهد. بر اساس آخرین گزارش منتشر شده در سال ۲۰۲۳، ایران در این شاخص در رتبه ۱۲۴ از میان ۱۴۰ کشور قرار دارد. (World Justice Project, 2023) این رتبه نشان‌دهنده مشکلات عمده‌ای در زمینه حاکمیت قانون و رعایت حقوق بشر در ایران است. شاخص حاکمیت قانون به ارزیابی ۸ مؤلفه اصلی از جمله شفافیت، مبارزه با فساد، حقوق فردی، عدالت دسترسی، و کارایی قانونی پردازد. با توجه به رتبه پایین ایران در این شاخص، این کشور با چالش‌هایی در تأمین عدالت و شفافیت در سیستم‌های حقوقی خود روبه‌رو است.

1. Rule of Law Index

تاثیر فرایندهای دولت الکترونیک بر شفافیت در ایران

دولت الکترونیک به عنوان یک مدل جدید و نوین مدیریتی در عرصه دولتی، توانسته است با استفاده از فناوری‌های نوین، تحولی بزرگ در نحوه انجام فعالیت‌های دولتی ایجاد کند. در کشورهایی مانند ایران که با مشکلاتی نظیر فساد اداری، ناکارآمدی در فرایندهای دولتی و عدم شفافیت در خدمات عمومی مواجه هستند، دولت الکترونیک می‌تواند ابزاری مؤثر برای حل این معضلات باشد. از جمله مهم‌ترین مزایای دولت الکترونیک، می‌توان به افزایش شفافیت، کاهش فساد، بهبود پاسخگویی و تسهیل فرایندهای اجرایی اشاره کرد. دولت الکترونیک تأثیرات قابل توجهی بر شفافیت در ایران داشته است. این تأثیرات شامل موارد زیر است:

افزایش دسترسی به اطلاعات دولتی: از آنجا که بیشتر اطلاعات دولتی از طریق سامانه‌های الکترونیکی به صورت آنلاین در دسترس عموم قرار می‌گیرد، شفافیت افزایش می‌یابد. دسترسی به اطلاعات مربوط به قراردادهای دولتی، تخصیص منابع و فرایندهای اجرایی، عموم مردم را قادر می‌سازد تا به طور مستقل این اطلاعات را بررسی کنند و از آن‌ها برای نظارت بر عملکرد دولت استفاده کنند.

کاهش فساد اداری: با ثبت و پیگیری آنلاین تمامی فعالیت‌های دولتی، شفافیت در فرایندهای اجرایی افزایش می‌یابد. این شفافیت باعث کاهش فساد و سوءاستفاده از قدرت می‌شود، چرا که هرگونه اقدام غیرقانونی یا نادرست به راحتی قابل شناسایی است.

افزایش پاسخگویی دولت: دولت الکترونیک می‌تواند نظارت عمومی را بر عملکرد دولت تسهیل کند. با در دسترس قرار گرفتن اطلاعات دولتی و راه‌اندازی سامانه‌های الکترونیکی برای پیگیری عملکرد دولت، پاسخگویی به درخواست‌های عمومی به صورت سریع‌تر و مؤثرتر صورت می‌گیرد.

تسریع فرایندها و کاهش بروکراسی: استفاده از فناوری اطلاعات در دولت الکترونیک موجب تسریع در روندهای اداری و کاهش بروکراسی شده است. این امر نه تنها موجب بهبود عملکرد دولتی می‌شود، بلکه زمینه را برای کاهش فساد ناشی از تأخیرات اداری فراهم می‌آورد. (خسروی و دیگران، ۱۴۰۱: ۶۱-۵۹). یکی از منابع معتبر برای ارزیابی شفافیت در کشورهای مختلف، شاخص شفافیت جهانی^۱ است که توسط سازمان شفافیت بین‌الملل منتشر می‌شود. این شاخص به ارزیابی فساد و شفافیت در بخش دولتی کشورهای مختلف می‌پردازد.

بر اساس گزارش‌های اخیر شفافیت بین‌الملل (۲۰۲۲)، ایران در شاخص شفافیت جهانی با امتیاز ۲۵

فصلنامه علمی - پژوهشی
جمعیت نرسانت العالم الاسلامی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام

۱۱۲

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۳

از ۱۰۰، در رتبه ۱۴۷ جهان قرار دارد. (Transparency International, 2022) این رتبه نشان‌دهنده مشکلات عمده‌ای در زمینه شفافیت و فساد در بخش دولتی ایران است. این وضعیت‌گواهی است بر این که با وجود تلاش‌ها در زمینه توسعه دولت الکترونیک، هنوز هم فساد و عدم شفافیت در فرآیندهای دولتی به‌ویژه در قراردادهای دولتی، پروژه‌های عمرانی و مدیریت منابع دولتی به‌طور گسترده وجود دارد.

دولت الکترونیک در مالزی

شکل‌گیری دولت الکترونیک: دهه ۱۹۹۰

مالزی در اواسط دهه ۱۹۹۰ به‌دنبال رشد سریع فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، شروع به توسعه زیرساخت‌های دیجیتال در بخش دولتی کرد. در این دوره، مالزی به‌طور جدی به دنبال ایجاد یک دولت هوشمند و دیجیتال بود تا بتواند بهره‌وری خدمات عمومی را افزایش دهد و به‌ویژه در زمینه جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ارتقاء کیفیت زندگی شهروندان خود گام‌های مؤثری بردارد.

یکی از گام‌های اولیه، تأسیس وزارت ارتباطات و چندرسانه‌ای در سال ۱۹۹۶ بود که مسئول نظارت و مدیریت توسعه ICT در کشور شد. در همان زمان، طرح «مالزی دیجیتال»^۱ برای بهره‌برداری از فناوری اطلاعات در بخش‌های دولتی، تجاری و اجتماعی معرفی گردید. هدف این طرح ایجاد زیرساخت‌های لازم برای تقویت فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشور و آماده‌سازی بستر مناسب برای تحول دیجیتال در دولت بود.

همچنین در این دوران، پروژه‌های با عنوان سایبر جایا راه‌اندازی شد که به‌عنوان یک شهر دیجیتال و یک مرکز فناوری در مالزی شناخته می‌شود. سایبر جایا به‌عنوان اولین شهر هوشمند مالزی با هدف جذب و توسعه صنایع فناوری اطلاعات و ارتباطات ایجاد شد و امروزه یکی از مهم‌ترین مراکز نوآوری دیجیتال در کشور به‌شمار می‌آید (Hassan & Ab Aziz, 2009: 112-115).

گسترش دولت الکترونیک: ۲۰۲۰-۲۰۰۰

در دهه ۲۰۰۰، مالزی به‌طور جدی‌تر به سمت استقرار دولت الکترونیک حرکت کرد و برنامه‌های مختلفی برای ایجاد زیرساخت‌های دولت الکترونیک و توسعه خدمات آنلاین راه‌اندازی شد. در سال

1. Malaysia Digital
2. Cyberjaya

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادی جهان اسلام

۱۱۳

تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در ...

۲۰۰۴، دولت مالزی برنامه راهبردی دولت الکترونیک^۱ را معرفی کرد که هدف آن، تحول اساسی در نحوه خدمات‌رسانی دولتی از طریق فناوری اطلاعات و ارتباطات بود. این برنامه به‌طور ویژه به توسعه پورتال‌های آنلاین دولتی و خدمات دولتی آنلاین برای تسهیل دسترسی شهروندان به خدمات دولتی پرداخت. در این دوره، مالزی همچنین اقداماتی برای بهبود دسترسی به اطلاعات دولتی و افزایش شفافیت در فرآیندهای اداری انجام داد. یکی از مهم‌ترین پروژه‌ها در این دوره، ایجاد پلتفرم "MyEG" بود. این پلتفرم آنلاین به‌عنوان اولین سامانه برای ارائه خدمات دولتی به مردم معرفی شد و به‌طور ویژه خدماتی مانند ثبت‌نام مالیاتی، درخواست گواهینامه‌ها، درخواست صدور پاسپورت و خدمات دولتی دیگر را به‌صورت آنلاین فراهم کرد. این ابتکار، گامی مؤثر در جهت افزایش کارایی و شفافیت در نظام دولتی مالزی بود (Hassan & Ab Aziz, 2009: 116).

در دهه ۲۰۱۰، مالزی با توجه به پیشرفت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات، به گسترش بیشتر دولت الکترونیک و ارائه خدمات بیشتر به‌صورت آنلاین پرداخت. در این دوره، مالزی به یکی از کشورهای پیشرو در منطقه آسیای جنوب شرقی در زمینه استفاده از دولت الکترونیک تبدیل شد.

دولت مالزی در این دوره، «دولت الکترونیک ۲.۰» را معرفی کرد. این طرح به‌طور ویژه بر استفاده از بلاک‌چین، هوش مصنوعی (AI) و داده‌های کلان‌درازه برای تسهیل خدمات دولتی تأکید داشت. هدف این برنامه‌ها، ارتقاء کارایی، کاهش فساد و ارتقاء شفافیت در بخش دولتی بود. در سال ۲۰۱۳، دولت مالزی برنامه‌ای به نام «خدمات آنلاین دولت الکترونیک» را معرفی کرد که به‌طور خاص بر توسعه پلتفرم‌های یکپارچه برای تسهیل فرآیندهای دولتی و دسترسی به خدمات دولتی متمرکز بود.

(E-Government Implementation, 2013: 9) در این دوره، مالزی همچنین به توسعه و ارتقاء پورتال‌های دولتی و سامانه‌های یکپارچه‌ای پرداخت که خدماتی از قبیل مالیات، ثبت‌نام‌های دولتی، و تأمین اجتماعی را به‌صورت آنلاین در اختیار مردم قرار می‌داد.

دولت دیجیتال مالزیو گام‌های جدید: ۲۰۲۰ به بعد
در سال ۲۰۲۰، مالزی برنامه «دولت دیجیتال ۲.۰» را معرفی کرد. این برنامه، یک استراتژی جدید برای تقویت دولت الکترونیک و استفاده بیشتر از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، چاپ سه‌بعدی، و بلاک‌چین در فرآیندهای دولتی است. هدف اصلی این برنامه، تقویت شفافیت، کاهش فساد، و بهبود کیفیت خدمات دولتی از طریق فناوری اطلاعات است.

یکی از ویژگی‌های اصلی دولت دیجیتال ۲/۰، تأکید بر استفاده از داده‌های کلان و تحلیل داده‌ها در تصمیم‌گیری‌های دولتی است. این تحول، زمینه را برای افزایش تعامل شهروندان با دولت و تسهیل فرآیندهای قانونی و اداری فراهم کرده است. همچنین، دولت مالزی به‌طور ویژه به ارتقاء دسترسی به خدمات دیجیتال برای شهروندان در مناطق دورافتاده و روستایی توجه داشته است.

بررسی وضعیت حاکمیت قانون در مالزی

بانک جهانی هر سال شاخص‌های مختلفی از جمله حاکمیت قانون را برای کشورهای مختلف منتشر می‌کند. شاخص «حاکمیت قانون» به عواملی مانند اجرای حقوق، فساد، و کیفیت قوانین در کشورهای مختلف اشاره دارد. برای سال ۲۰۲۰، مالزی در این شاخص رتبه ۴۳ جهانی را کسب کرد، که این نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً خوب حاکمیت قانون در مقایسه با سایر کشورهای منطقه است.

جدول رتبه مالزی در شاخص حاکمیت قانون ۲۰۲۰

رتبه جهانی	کشور
۴۳	مالزی
۵	سنگاپور
۹۲	اندونزی
۸۰	تایلند
۹۹	فیلیپین

این رتبه‌بندی به‌ویژه در بخش‌هایی چون شفافیت بخش عمومی و کیفیت نظارت به‌طور مستقیم به استفاده از ابزارهای دولت الکترونیک و دسترسی بیشتر به اطلاعات مربوط است.

بررسی وضعیت شفافیت در مالزی

مالزی در دهه‌های اخیر تلاش‌های گسترده‌ای در راستای ارتقای شفافیت در بخش عمومی، خصوصی و حکمرانی الکترونیک انجام داده است. این تلاش‌ها در قالب اسناد سیاستی، قانون‌گذاری، سامانه‌های دیجیتال و ارزیابی‌های بین‌المللی بازتاب یافته‌اند.

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های ارزیابی شفافیت، شاخص ادراک فساد^۱ است که توسط سازمان شفافیت بین‌الملل منتشر می‌شود. در گزارش سال ۲۰۲۴، مالزی امتیاز ۵۰ از ۱۰۰ را در این شاخص

1. Corruption Perceptions Index

به‌دست آورد و در رتبه ۵۷ جهانی قرار گرفت. (Transparency International, 2024: 5) این شاخص مبتنی بر برداشت نخبگان اقتصادی، تحلیل گران، و نهادهای بین‌المللی از سطح فساد در بخش دولتی است. امتیاز ۵۰ نشان‌دهنده وضعیتی متوسط است؛ به این معنا که اگرچه فساد سیستماتیک نیست، اما همچنان چالش‌هایی در شفافیت فرآیندهای مالی، تخصیص بودجه و اجرای قوانین وجود دارد. با توسعه دولت الکترونیک در مالزی، شفافیت از طریق سامانه‌های اطلاعاتی تقویت شده است. سیستم‌هایی مانند e-Perolehan برای مناقصات دولتی، iGFMAS برای مدیریت مالی دولت فدرال، و MyAduan برای ثبت شکایات عمومی، بسترهایی دیجیتال برای افشای اطلاعات و پاسخگویی نهادی ایجاد کرده‌اند. در سال ۲۰۲۳، بیش از ۲/۸ میلیون تراکنش عمومی در سامانه e-Perolehan ثبت شد و ۸۵٪ قراردادهای دولتی به صورت شفاف منتشر شدند. (MAMPU, 2023: 27-32)

به‌طور کلی، مالزی در مسیر ارتقای شفافیت گام‌های مثبتی برداشته و بخشی از ساختارهای حکمرانی خود را بر پایه اطلاعات باز و مشارکت عمومی بنا نهاده است. با این حال، چالش‌هایی همچنان پابرجاست. از جمله نابرابری میان ایالت‌ها در شفافیت مالی، محدودیت رسانه‌ها، و ضعف حمایت قانونی از افشاگران. برای بهبود بیشتر، استمرار اجرای NACS، تقویت آزادی اطلاعات، و توسعه آموزش‌های شهروندی حیاتی است.

جدول شاخص شفافیت در مالزی

شاخص	امتیاز /رتبه
شاخص ادراک فساد (CPI)	۵۰ از ۱۰۰ (رتبه ۵۷ جهانی)
شاخص شفافیت بودجه ای ایالتی (MyOBI)	۷۶ از ۱۰۰ (برای ایالت‌های سلانگور و ترنگانو)
میزان تحقق استراتژی ملی مبارزه با فساد (NACS)	۷۰ از ۱۰۰ (تخمینی)
شاخص آزادی رسانه‌ها (RSF)	رتبه ۱۱۳ از ۱۸۰ کشور

Source: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024>

نتایج آماری نشان می‌دهد که در عصر دیجیتال، دولت‌ها به‌منظور ارتقای شفافیت، پاسخگویی و کارایی در فرآیندهای خود، به استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) روی آورده‌اند. با مقایسه تطبیقی فرایندهای دولت الکترونیک در ایران و مالزی، می‌توان گفت که دولت الکترونیک ظرفیت قابل‌توجهی برای تقویت حاکمیت قانون دارد، به‌ویژه از طریق ارتقاء شفافیت، افزایش دسترسی به عدالت، و پاسخگو ساختن نهادهای حکومتی. موفقیت مالزی در این زمینه حاصل یک استراتژی ملی منسجم، سرمایه‌گذاری زیرساختی، و مشارکت شهروندان بوده است. در حالی که ایران با وجود برخی

پیشرفت‌ها، نیازمند تقویت زیرساخت‌ها، نهادسازی قانونی و توسعه آموزش عمومی برای تحقق اهداف دولت الکترونیک در راستای حاکمیت قانون است. در ادامه دو جدول مقایسه‌ای حاکمیت قانون و شفافیت در ایران و مالزی ارائه می‌شود.

جدول مقایسه‌ای تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون در ایران و مالزی

ابعاد حاکمیت قانون	ایران	مالزی
دسترسی به عدالت	راه‌اندازی سامانه ثنا و عدل ایران موجب تسهیل ابلاغ قضایی شده، اما همچنان نابرابری دسترسی در مناطق محروم وجود دارد.	استفاده از سامانه‌های e-Court، مشاوره حقوقی آنلاین و تعیین وقت الکترونیکی برای دادرسی‌ها. باعث کاهش زمان دادرسی تا ۳۵٪ شده است
شفافیت در فرایندهای اداری	سامانه‌هایی مانند ستاد (تدارکات الکترونیک دولت) و برخی سامانه‌های شفافیت در نهادهای خاص راه‌اندازی شده، اما یکپارچه و فراگیر نیستند.	راه‌اندازی سامانه‌های e-Perolehan و MyGov برای شفافیت مناقصات و انتشار اطلاعات عمومی
پاسخگویی نهادی	گزارش‌دهی عمومی محدود است؛ مقاومت برخی نهادها در برابر پاسخگویی.	انتشار عمومی گزارش‌های عملکرد، ارزیابی شهروندان از نهادها.
دسترسی آزاد به اطلاعات	قانون موجود است، اما اجرا نشده یا بسیار محدود اجرا می‌شود.	اجرای قانون آزادی اطلاعات؛ دسترسی آنلاین به قوانین و رویه‌ها.
استقلال نهاد قضایی	استقلال قضایی با چالش مواجه است؛ سیستم قضایی هنوز عمدتاً غیردیجیتال است.	استقلال نسبی دادگاه‌ها با وجود برخی ملاحظات سیاسی؛ استفاده گسترده از دادگاه الکترونیکی
شاخص جهانی حاکمیت قانون	رتبه ۱۳۳ از میان ۱۴۰ کشور	رتبه ۵۴ از میان ۱۴۰ کشور
شاخص ادراک فساد	رتبه ۱۴۷	رتبه ۶۱

مالزی به دلیل رویکرد برنامه‌محور، حمایت نهادی مستمر و آموزش عمومی در حوزه دیجیتال، توانسته است از فرایندهای دولت الکترونیک برای تحکیم حاکمیت قانون استفاده مؤثری کند. در حالی که ایران بیشتر اقدامات را به شکل پراکنده و غیریکپارچه اجرا کرده و با چالش‌هایی مانند عدم شفافیت نهادی، مقاومت در برابر پاسخگویی، و زیرساخت‌های ضعیف مواجه است. یکی از عوامل موفقیت مالزی، ارتباط نزدیک میان نهادهای قضایی، اجرایی و فناوری است؛ در حالی که در ایران، فقدان هماهنگی میان قوه قضائیه و سایر نهادها باعث کندی در اجرای کامل دولت الکترونیک قضایی شده است. مالزی توانسته از فناوری برای افزایش اعتماد عمومی به نظام حقوقی و قضایی استفاده کند، اما در ایران همچنان بی‌اعتمادی عمومی نسبت به عدالت و شفافیت وجود دارد. از منظر بین‌المللی، مالزی جایگاه بهتری

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسة العالم الإسلامي
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادین اسلام

در شاخص‌های جهانی دارد، در حالی که ایران نیازمند تحرک ساختاری و اراده سیاسی قوی برای تحقق حاکمیت قانون از مسیر دولت الکترونیک است. تجربه مالزی نشان می‌دهد که دولت الکترونیک نه تنها ابزار مدرن‌سازی دولت، بلکه عاملی کلیدی در نهادینه‌سازی قانون‌گرایی، مبارزه با فساد، و تضمین عدالت است. ایران نیز با درس‌گیری از تجربیات موفق مالزی، می‌تواند از طریق اصلاح نهادی، ارتقاء فناوری‌های عمومی و تقویت شفافیت، به تقویت حاکمیت قانون دست یابد.

جدول مقایسه‌ای تطبیقی تأثیر دولت الکترونیک بر شفافیت در ایران و مالزی

ابعاد شفافیت	ایران	مالزی
دسترسی آزاد به اطلاعات	قانون دسترسی آزاد تصویب شده ولی به طور محدود اجرا می‌شود.	اجرای قانون آزادی اطلاعات از ۲۰۱۰، سامانه‌های باز دولتی فعال‌اند.
سامانه‌های شفافیت	ستاد (تدارکات)، سامانه حقوق و مزایا، سامانه شفاف شهرداری، سامانه تجارت.	پروژه‌های MyGov، داده‌های باز، سامانه‌های نظارت بر عملکرد وزارتخانه‌ها.
شاخص بین‌المللی	رتبه ۱۴۷ در شاخص ادراک فساد	رتبه ۶۱ در شاخص ادراک فساد
مشارکت شهروندان به صورت آنلاین	مشارکت محدود؛ بستر نظارت عمومی آنلاین ضعیف است.	امکان مشارکت در سیاست‌گذاری از طریق نظرسنجی‌های الکترونیک و پرتال‌های باز دولتی.
زیرساخت و آموزش	عدم آموزش کافی، عدم دسترسی مناسب در برخی مناطق، وابستگی شدید به زیرساخت سنتی.	سرمایه‌گذاری در آموزش کارکنان دولتی، گسترش دسترسی به اینترنت در مناطق روستایی.

مقایسه ایران و مالزی نشان می‌دهد که پیش‌نیازهایی مانند اراده سیاسی، تدوین قوانین اجرایی، آموزش کارگزاران عمومی و توسعه زیرساخت‌های فناوری، نقش اساسی در تحقق اهداف شفافیت دارند. در حالی که مالزی با اجرای سیاست‌های یکپارچه، ساختارمند و هدفمند در مسیر حاکمیت باز گام برداشته، ایران هنوز با چالش‌های نهادی و اجرایی متعددی در مسیر بهره‌گیری کامل از ظرفیت‌های دولت الکترونیک برای افزایش شفافیت روبه‌روست. توسعه دولت الکترونیک می‌تواند در بلندمدت به استقرار حکمرانی شفاف و پاسخگو منتهی شود. تجربه مالزی نشان می‌دهد که با طراحی صحیح ساختارهای دیجیتال و بهره‌گیری از مشارکت عمومی، می‌توان فساد را کاهش داد و اعتماد عمومی را ارتقاء بخشید. برای ایران، اصلاحات حقوقی، ارتقاء زیرساخت‌ها و هماهنگی میان نهادهای متولی، شرط موفقیت در این مسیر است.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام
جمعه نر اسف‌العام الاسلامی

۱۱۸

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

بررسی تطبیقی وضعیت ایران و مالزی در این حوزه نشان می‌دهد که موفقیت دولت الکترونیک در ارتقای شفافیت، صرفاً به پیاده‌سازی فناوری محدود نمی‌شود بلکه به مجموعه‌ای از عوامل حقوقی، نهادی، فرهنگی و سیاسی نیز بستگی دارد. تحلیل تطبیقی وضعیت دولت الکترونیک در ایران و مالزی نشان می‌دهد که استفاده هدفمند و نظام‌مند از فناوری‌های اطلاعاتی می‌تواند موجب تقویت اصول بنیادین حکمرانی نظیر حاکمیت قانون و شفافیت گردد. با این حال، میزان موفقیت این فرآیند در هر کشور، وابسته به عوامل سیاسی، نهادی و فرهنگی خاص آن کشور است. در مالزی، استقرار تدریجی زیرساخت‌های دیجیتال از دهه ۱۹۹۰ و پیاده‌سازی پروژه‌هایی مانند e-Perolehan، MyGovernment، دادگاه‌های الکترونیک و قانون آزادی اطلاعات زمینه‌ساز تقویت شفافیت و ارتقای حاکمیت قانون شده است. این کشور با ایجاد سامانه‌های باز، انتشار داده‌های عمومی، ایجاد بسترهای پاسخگویی دیجیتال و تسهیل مشارکت شهروندان، توانسته شاخص‌های بین‌المللی خود در زمینه شفافیت و عدالت را بهبود بخشد. در نتیجه، مالزی توانسته است در رتبه‌بندی‌های جهانی مانند شاخص ادراک فساد و شاخص جهانی حاکمیت قانون، جایگاهی نسبتاً مناسب کسب کند.

به طور کلی، تجربه دو کشور نشان می‌دهد که تحقق کامل ظرفیت‌های دولت الکترونیک، نیازمند اراده سیاسی مستمر، چارچوب قانونی قوی، شفافیت نهادی، آموزش کارکنان، و مشارکت فعال شهروندان است. این مؤلفه‌ها در کنار توسعه فناوری، ضامن موفقیت در مسیر حرکت به سوی حکمرانی شفاف، پاسخگو و قانون‌مدار خواهند بود. بنابراین تحقق شفافیت و تقویت حاکمیت قانون در ایران از مسیر دولت الکترونیک، تنها با گسترش سخت‌افزار یا نصب سامانه‌ها ممکن نیست؛ بلکه مستلزم یک تحول نهادی، فرهنگی، حقوقی و فناورانه هماهنگ است. تجربه مالزی نشان می‌دهد که راهبردهای بلندمدت، پیوستگی اجرایی و شفاف‌سازی فرآیندها می‌توانند اعتماد عمومی را بازبانی کرده و سطح کارآمدی دولت را به صورت چشم‌گیر افزایش دهند.

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های بنیادین جهان اسلام

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با اتکا بر چارچوب نظری نهادگرایی نوین، به بررسی تأثیر دولت الکترونیک بر دو مؤلفه بنیادین حکمرانی خوب، یعنی حاکمیت قانون و شفافیت در دو کشور ایران و مالزی پرداخت. یافته‌های تحقیق به روشنی نشان می‌دهد که دولت الکترونیک، فراتر از یک ابزار فناورانه، سازوکاری نهادی برای بازآرایی روابط دولت و جامعه و ارتقای کیفیت حکمرانی است؛ اما میزان موفقیت آن به شدت وابسته به بسترهای حقوقی، نهادی، سیاسی و فرهنگی هر کشور است.

بر اساس نتایج به دست آمده، مالزی توانسته است با اتخاذ یک راهبرد ملی منسجم، سرمایه‌گذاری پایدار در زیرساخت‌های دیجیتال، تقویت چارچوب‌های قانونی شفافیت و آزادی اطلاعات و ایجاد پیوند مؤثر میان نهادهای اجرایی، قضایی و نظارتی، از ظرفیت‌های دولت الکترونیک برای تحکیم حاکمیت قانون و کاهش فساد بهره‌برداری مؤثری داشته باشد. توسعه سامانه‌های یکپارچه‌ای نظیر e-Perolehan، MyGov، دادگاه‌های الکترونیکی و نظام‌های مدیریت مالی دیجیتال، نه تنها موجب تسهیل ارائه خدمات عمومی شده، بلکه زمینه پاسخگویی نهادی، نظارت عمومی و دسترسی برابر شهروندان به عدالت را نیز تقویت کرده است. بهبود جایگاه مالزی در شاخص‌های بین‌المللی حاکمیت قانون و شفافیت را می‌توان بازتاب مستقیم این رویکرد نهادمند و برنامه‌محور دانست.

در مقابل، وضعیت ایران نشان می‌دهد که اگرچه در دو دهه اخیر گام‌های مهمی در مسیر توسعه دولت الکترونیک برداشته شده و سامانه‌هایی نظیر «ثنا»، «پنجره ملی خدمات دولت هوشمند»، «درگاه ملی مجوزها» و سامانه‌های مالیاتی راه‌اندازی شده‌اند اما این اقدامات عمدتاً به بهبود کارآمدی اداری و کاهش مراجعات حضوری محدود مانده‌اند. ضعف یکپارچگی سامانه‌ها، اجرای ناقص قوانین دسترسی آزاد به اطلاعات، مقاومت نهادی در برابر شفافیت و پاسخگویی، و نابرابری در دسترسی دیجیتال، مانع از آن شده است که دولت الکترونیک در ایران به‌طور کامل به ابزاری مؤثر برای نهادینه‌سازی حاکمیت قانون تبدیل شود. رتبه پایین ایران در شاخص‌های جهانی حاکمیت قانون و ادراک فساد مؤید این واقعیت است که فناوری، در غیاب اصلاحات نهادی و حقوقی، نمی‌تواند به‌تنهایی ضامن حکمرانی خوب باشد. از منظر نظری، نتایج پژوهش مؤید دیدگاه نهادگرایی نوین است که بر نقش تعیین‌کننده نهادها، قواعد رسمی و غیررسمی و اراده سیاسی در موفقیت سیاست‌های توسعه‌ای تأکید دارد. دولت الکترونیک زمانی می‌تواند به افزایش شفافیت و تقویت حاکمیت قانون بینجامد که در چارچوب نهادهای فراگیر، قوانین اجرایی مؤثر، و فرهنگ پاسخگویی پیاده‌سازی شود. تجربه مالزی نشان می‌دهد که هم‌افزایی

فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام
جمعه نرسف العلم الاسلامی

۱۲۰

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱

میان فناوری، نهادسازی و مشارکت شهروندان می‌تواند به کاهش فساد، افزایش اعتماد عمومی و ارتقای مشروعیت دولت منجر شود.

در نهایت، می‌توان نتیجه گرفت که تحقق کامل ظرفیت‌های دولت الکترونیک در ایران مستلزم فراتر رفتن از نگاه فنی و پروژه‌محور و حرکت به سوی یک تحول نهادی و حقوقی هماهنگ است. اصلاح قوانین شفافیت، تضمین اجرای مؤثر آن‌ها، تقویت هماهنگی میان قوا، آموزش کارکنان دولت و ارتقای سواد دیجیتال شهروندان، پیش شرط‌های اساسی بهره‌گیری از دولت الکترونیک در مسیر حاکمیت قانون و شفافیت به شمار می‌روند. تجربه تطبیقی مالزی می‌تواند الگویی الهام‌بخش برای سیاست‌گذاران ایرانی باشد تا دولت الکترونیک را نه صرفاً ابزار مدرن‌سازی اداری، بلکه به‌عنوان اهرمی راهبردی برای تحقق حکمرانی قانون‌مدار، شفاف و پاسخگو به کار گیرند.

انجمن مطالعات جهان اسلام

Islamic World Studies Association

جمعية دراسة العالم الإسلامي

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های بنیادین جهان اسلام

منابع

بختیاری، محسن، مولایی، آیت، حاجی پور کندرود، علی (۱۴۰۴). «بررسی نقش دولت الکترونیک در شفافیت قراردادهای دولتی با نگاهی به حقوق ایران»، دستاوردهای نوین در حقوق عمومی، ۴ (۱۴)، صص ۱۹-۱.

خسروی، حسن، طیبی توکل، حسن، منصوریان، ناصر علی (۱۴۰۱). «چالش‌ها و راهبردهای دولت الکترونیک در جهت تحقق دموکراسی»، جستارهای سیاسی معاصر، ۱۳ (۴)، صص ۸۰-۵۷.

سازمان بازرسی کل کشور (۱۴۰۳). دولت الکترونیک به مثابه ابزاری علیه فساد. تهران: انتشارات سازمان بازرسی کل کشور.

سازمان فناوری اطلاعات، (۱۴۰۳). <https://payesh.iran.gov.ir>.

شیری، حامد، برادران، مراد، جوادی، علی محمد (۱۴۰۴). «بررسی جامعه‌شناختی ادراک فساد در ایران»، مسایل اجتماعی ایران، ۱۵ (۱)، صص ۱۱۲-۷۹.

عجم اوغلو، دارون، رابینسون، جیمز، ای. (۱۳۹۳). چرا کشورها شکست می‌خورند؟ ترجمه پویا جبل عاملی و دیگران، تهران: نشر دنیای اقتصاد.

کلاته، علی (۱۴۰۱). «نقش دولت الکترونیک در حکمرانی مطلوب»، ششمین کنفرانس ملی حقوق در چشم انداز ۱۴۰۴، <https://civilica.com/doc/1485640>

گزارش خدمت: اقدامات دولت مردمی در طول سه سال خدمت، (۱۴۰۳). ریاست جمهوری، مرکز اسناد: نشر جمهور ایران.

متفکر آزاد، محمدعلی، جامه شورانی، زینب، حیدری داد، زینب (۱۳۹۲). «تاثیر دولت الکترونیکی بر کاهش فساد اقتصادی در گروه کشورهای منتخب اسلامی»، مدلسازی اقتصادی، ۷ (۲۴)، صص ۵۱-۳۷.

نگهداری، بابک (۱۴۰۳). دنیای اقتصاد، شماره ۶۰۵۵، ۲۴/۰۴/۱۴۰۳.

Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.

E-Government Implementation. (2013). *E-Government Services in Malaysia*. Kuala Lumpur: Government of Malaysia.

Hassan, A. & Ab Aziz, M. (2009). Development of E-Government in Malaysia: A Historical Overview. *International Journal of Computer Science & Information Technology*, 6(3), 112-119.

Heeks, R. (2006). *Implementing and managing eGovernment: An international text*. London: SAGE Publications.

<https://www.transparency.org/en/cpi/2024>

MAMPU. (2023). *Annual Report on Digital Governance in Malaysia*. Putrajaya: Malaysian Administrative Modernisation and Management Planning Unit. pp. 27-32.

Mohd, S. (2012). Vision 2020 and the role of ICT in Malaysia's governance. *Journal of*

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهش‌های باسی جهان اسلام
جمعیت نر اسف العالم الاسلامی

۱۲۲

سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۴

Asian Public Policy, 5(1), 12-20.

North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.

OECD (2018). Digital Government Review of Brazil. OECD Publishing.

OECD. (2003). The E-Government Imperative: Lessons from OECD Experience. OECD Publishing.

OECD. (2016). Open Government: The Global Context and the Way Forward. OECD Publishing. p. 34, 40.

OECD. (2018). Open Government: The Global Context and the Way Forward. OECD Publishing.

OECD. (2019). Digital Government Review. OECD Publishing.

Scott, W. R. (2008). Institutions and organizations: Ideas and interests (3rd ed.). Sage Publications.

Transparency International. (2022). Corruption Perceptions Index. Available in: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022>.

Transparency International. (2024). Corruption Perceptions Index. Available in: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024>.

World Bank. (2020). Worldwide Governance Indicators (WGI) 2020. Washington, D.C.

World Bank (2011). Governance and the Law. World Bank Group

World Bank. (1992). Governance and Development. World Bank Publications.

World Economic Forum. (2019). Global Competitiveness Report 2019. Geneva: WEF.

World Justice Project. (2023). Rule of Law Index.

Yang, K. (2003). Neoinstitutionalism and e-government: Beyond Jane Fountain. Social Science Computer Review, 21(4), 432-442.

DOI: 10.21859/priw-150205

به این مقاله این گونه ارجاع دهید:

پوراسمعیل، روح اله؛ پرتوی، اصغر؛ ذوالقدر، مالک (۱۴۰۴)، «نقش سازمان همکاری شانگهای در مقابله با یک جانبه گرایی ایالات متحده آمریکا» فصلنامه پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، س ۱۵، ش ۲، تابستان ۱۴۰۴، صص ۹۷-۱۲۳.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیت دراست العالم الاسلامی
فصلنامه علمی - پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

۱۲۳

تأثیر دولت الکترونیک بر حاکمیت قانون و شفافیت در ...